

ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

Școala doctorală interdisciplinară

Domeniul de doctorat: **TEOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Biserica Ortodoxă în timpul regimului
comunist. Studiu de caz:
Arhiereul Pavel Șerpe**

doctorand:

Pr. IOAN ȘARPE

conducător științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. NICOLAE CHIFĂR

SUMAR

Marile personalități ale vieții ecleziale reprezintă repere ale Istoriei Bisericii Universale și, totodată, obiectul ei de studiu, ajungându-se adesea la crearea unor culoare de cercetare, mult prea bătătorite, în detrimentul orientării către contribuții inedite dedicate unor actori ai istoriei, care, prin discreția lor, au trecut neobservați, dar care, prin importanța activității lor, și-au adus un aport considerabil la viața și istoria Bisericii.

O astfel de personalitate trecută cu vederea este și episcopul Pavel Șerpe – unul dintre episcopii cei mai puțini cunoscuți ai Bisericii Ortodoxe Române – care prin slujirea sa smerită, dar mai ales prin pozițiile deținute în cadrul Seminarului monahal de la Neamț și al Centrului de îndrumare pastoral-misionară a avut un impact deosebit asupra clerului și a construit și întreținut contacte cu oficialități ale celorlalte confesiuni creștine care s-au aflat în vizită la Mănăstirea Curtea de Argeș.

Această cercetare își propune să aducă în atenție personalitatea arhierelui Pavel Șerpe, reconstituindu-i viața și activitatea așa cum se desprind ele din documentele vremii, din amintirile și mărturiile celor ce l-au cunoscut, dar și din arhivele Securității. Acesta a fost scopul principal al tezei de față, dar pe parcursul elaborării lucrării s-au ivit provocări noi și, implicit, obiective secundare care s-au cerut atinse pentru a ajunge la reconstruirea cât mai fidelă a portretului celui ce a fost un mare slujitor al Bisericii.

Printre obiectivele de rang secund s-au numărat următoarele:

- realizarea unui tablou cât mai complet al impactului pe care l-au avut asupra Bisericii autoritățile bolșevice și comuniste, în statele care au ajuns să alcătuiască blocul sovietic, acordând o atenție deosebită situației din România;
- identificarea unor mărturii credibile ale celor ce l-au cunoscut pe episcopul Pavel Șerpe;
- confruntarea mărturiilor cu documente concrete;
- analizarea obiectivă a notelor informative cuprinse în dosarul de urmărire individuală al ierarhului;

- restituirea materialului documentar pentru a argumenta afirmațiile făcute, dar și pentru a facilita înțelegerea condițiilor în care episcopul și-a desfășurat activitatea.

În încercarea de a îndeplini aceste obiective am fost nevoit să apelez la o serie de metode de cercetare adecvate fiecărui scop în parte, fiind vorba mai puțin de metode cantitative, cât mai ales de cele calitative. În acest sens, am apelat în mod special la inferența inductivă – analiza propriu-zisă a evenimentelor istorice – și deductivă – sintetizarea respectivelor evenimente. În cazul capitolului I s-au impus accente descriptive și cauzale, iar pentru cel de-al doilea capitol am recurs la metoda interviului pentru colectarea datelor utilizate și analiza de conținut a informațiilor obținute, în vreme ce pentru studierea dosarului de urmărire a fost nevoie de analiza de conținut și analiza comparativă a textelor cuprinse în cele aproximativ 700 de pagini care alcătuiesc materialul documentar al capitolului III.

Pentru a putea prezenta informația într-un mod cât mai organizat și logic, am împărțit materialul în trei capitole dedicate câte unei probleme majore.

Primul capitol, intitulat *Biserica Ortodoxă din Europa în timpul regimului comunist*, este dedicat recreării situației-cadru în care și-a desfășurat activitatea arhiepiscopul Pavel Șerpe. Pentru realizarea unei imagini cât mai complexe și veridice, au fost urmărite aspectele ideologice și cele politice, care au dominat Europa Răsăriteană după Revoluția Bolșevică din 1917.

Sinteza din primul capitol încearcă să atingă principalele momente din istoria tumultuoasă a Bisericii Ortodoxe Române, cu atât mai mult cu cât ele au un impact deosebit asupra *vieții și activității episcopului Pavel Șerpe*, elemente tratate în cel de-al doilea capitol. În acest context, deosebit de dificil pentru Biserica Ortodoxă Română, s-au distins o serie de părinți duhovnicești, dascăli de teologie, precum și ierarhi cu o ținută morală ireproșabilă, iar în cele ce urmează ne vom opri asupra vieții și activității arhiepiscopului Pavel Șerpe, o personalitate mai puțin cunoscută publicului larg, dar nu mai puțin interesantă. Acest capitol reia și dezvoltă cercetarea efectuată în timpul studiilor de masterat, când am surprins biografia episcopului dintr-o perspectivă mai degrabă personală și emoțională, coroborând textele și documentele cu informații obținute de la persoane care l-au cunoscut pe omul Petru Șerpe, într-un mod în care actele nu ar fi putut să îl descrie. Obiectivul ultim al acestui capitol este redarea pe cât posibil a dimensiunii activității misionare a unui cleric care și-a făcut conștiincios datoria, slujindu-i lui Dumnezeu oriunde a fost chemat. Detaliile biografice se împletesc cu realizările preotului Petru Șerpe, devenit apoi arhiepiscopul Pavel și alcătuiesc un portret realist și o evocare pioasă deopotrivă.

Capitolul al treilea, *Activitatea episcopului Pavel Șerpe în lumina dosarelor Securității*, are menirea de a reflecta supravegherea din partea organelor de securitate ale regimului comunist la care s-a expus episcopul Pavel Șerpe încă de la numirea sa arhieru-vicar. Suita de funcții pe care le-a ocupat a implicat nu doar responsabilități, ci și constituirea unui dosar stufos în care au fost adunate note informative și denunțuri din partea agenților racolați din rândul cunoscuților săi. Răsfoind aceste documente avem șansa inedită de a-l vedea pe arhierul Pavel Șerpe și din prisma notelor informative și al planurilor de măsuri, care, prin aspectele expuse, reușesc să întregescă portretul unui ierarh considerat incomod de orânduirea politică de atunci. Prin natura lui, materialul informativ propriu-zis trebuia să fie compromițător, de aceea elementele negative sunt preponderente, vizând conturarea câtorva trăsături denigratoare, dar care, așa cum vom vedea, fie nu au avut temei, fie au exagerat extrem de mult un aspect, distorsionându-l și transformându-l într-o acuzație cât mai gravă, care să determine aplicarea unui plan concret de măsuri împotriva episcopului Pavel Șerpe, pentru a-l izola definitiv într-un spațiu în care influența sa ar fi fost redusă la zero.

Materialul informativ este cuprins în trei volume ale dosarului individual (nr. 1180 – circa 530 de pagini) al episcopului Pavel Șerpe (nume de cod „Sergiu Popescu”) întocmit de Serviciul III al Ministerului Afacerilor Interne, Direcția Regională Argeș, prin intermediul a mai multor „birouri” în intervalul 1955-1967, făcându-se trimitere la documente strânse chiar și din timpul activității sale ca preot. La acestea se mai adaugă 2 volume realizate de Direcția de Informații Externe (dosar nr. 9962 – cca 200 de pagini). Cele peste 700 de pagini includ note informative, procesări ale datelor, observații și dispoziții ale cadrelor care participau, respectiv conduceau acțiunile de supraveghere.

Capitolul I: Biserica Ortodoxă din Europa în timpul regimului comunist

Desfășurându-și existența în lume, Biserica a trebuit încă de timpuriu să soluționeze o serie de aspecte ce priveau cadrul politic și social al fiecărei epoci pe care a parcurs-o. Încă de la începutul instituționalizării ei, comunitatea creștină a fost nevoită să răspundă necesităților societății și, astfel, în paralel cu slujirea cuvântului a luat naștere diaconia, sau slujirea aproapelui. Sumarele din Faptele Apostolilor (2, 42-47 și 4, 32-35) pun în lumină însușirile primelor comunități care se concentrează în jurul Sfinților Apostoli și se evidențiază, printre altele, comuniunea bunurilor („aveau toate de obște” – 2, 44 și „nimeni nu era între ei lipsit,

fiindcă toți câți aveau țărini sau case de le vindeau și aduceau prețul celor vândute, și-l puneau la picioarele apostolilor. Și se împărțea fiecăruia după cum avea cineva trebuință” – 4, 34-35).

Fenomenului protocreștin al comuniunii bunurilor i s-a acordat ulterior o atenție deosebită mai ales pentru caracteristicile practice pe care le conține, lăsând loc unor abordări exclusiv sociale, care au redus aceste episoade la sfera strictă a socialului¹. Prin urmare, nu este de mirare că în prima jumătate a secolului al XIX-lea se nasc tot mai multe grupuri creștine care au susținut că Sfinții Apostoli au întemeiat o societate bazată pe comunism voluntar și era firesc să afirme comunismul drept sistem social ideal. Din acest socialism creștin, s-a desprins, ulterior, marxismul, care a anulat motivația religioasă a acestei echități. Fără să fie inclusă între izvoarele și scrierile care alcătuiesc literatura revoluționară a comunismului critico-utopic, Scriptura propovăduiește un ascetism general și un egalitarism primitiv, care a fost identificat și speculat de mai mulți autori, printre care și Karl Marx, iar Engels s-a interesat de fenomenul protocreștin căutând strict aspectele sociale pe care le-a înțeles foarte superficial, fără să întrevadă și adevărata dimensiune a acestei experiențe a comunității creștine primare². Pe fondul dezvoltării mișcărilor muncitorești, fie cu caracter reformator de tipul social-democrației, fie cu caracter revoluționar sub forma partidelor comuniste, care au avut la bază ideologia marxist-leninistă, elaborată de Lenin, a fost formulat conceptul de „comunism al dragostei” prin care Biserica s-a organizat ca un sistem reînnoit de viață comunitară³.

Dar deși aveau un ideal social comun, creștinismul și marxism-leninismul au intrat într-un conflict care a pus în vedere o incompatibilitate elementară.

Totuși, după cum sublinia Alina Tudor-Pavelescu, nu se poate realiza un model unic care să reducă paușal un astfel de conflict la o serie de elemente prin excluderea particularităților fiecărui caz în parte. Fără îndoială, există diferențe majore, de la stat la stat și de la Biserică la Biserică, în ceea ce privește modul de structurare a acestor raporturi, „iar relațiile ce se instaurează în statele de democrație populară între cele două instituții – Statul și Biserica – variază ca tip și conținut de la confruntare la dominație, de la control absolut la continua negociere a unui *status quo*. Particularitățile observabile în modul de structurare și funcționare a acestor relații se justifică prin contextul istoric, social și politic specific fiecărui

¹ Dr. Constantin Preda, *Credința și viața bisericii primare. O analiză a Faptelor Apostolilor*, Ed. IBMBOR, București, 2002, p. 119.

² *Ibidem*, p. 120.

³ *Ibidem*, p. 120.

caz în parte, dar și prin alegerile diferite de strategie politică operate de regimurile de tip sovietic prezente în fiecare dintre statele lagărului socialist”⁴.

Pentru a surprinde cât mai autentic realitatea și atrocitățile din teren, dar și expunerile demagogice care cosmetizează adevărul până la denaturarea și substituirea lui cu o minciună sfruntată, vom recurge la citarea *in extenso* a unor texte cu caracter inedit, publicate în paginile periodicelor bisericești românești, lăsând astfel cititorului posibilitatea de a se familiariza cu evoluția poziției Bisericii, dar și cu presiunea ideologică care atinge apogeul în țara noastră în anii '50-'60. Acest colaj pare momentan cea mai eficientă metodă de a prezenta, cu o doză de obiectivism, un subiect care nu poate lăsa indiferent pe nimeni și care, prin simpla lui enunțare, invită la polarizare.

Mitropolitul Kallistos Ware enumera printre evenimentele care au marcat viața Bisericii din secolul XX trei momente care stau în strânsă legătură cu comunismul: 1. Revoluția Bolșevică din 1917, 2. extinderea comunismului din Uniunea Sovietică înspre țările din Europa de Est, începând cu anul 1945 și 3. prăbușirea neașteptată, dar definitivă, a comunismului, în 1988-1989⁵. Continuarea observației cunoscutului mitropolit este cu atât mai tristă: în ciuda suferințelor îndurate de-a lungul unui întreg secol tot nu s-a putut pune capăt sub nicio formă bolii care a caracterizat dintotdeauna Trupul lui Hristos: lipsa de colaborare inter-ortodoxă la nivelul administrației bisericești și al jurisdicțiilor, un deficit care se resimte tot mai acut⁶.

Dacă ar fi să ierarhizăm aceste trei momente, s-ar putea crede că cel mai dificil și sângeros a fost revoluția bolșevică, în vreme ce celelalte au fost doar efecte secundare ale acestei mari tragedii.

Astfel, după anul 1917, în Rusia, „Biserica Ortodoxă, care era cea mai numeroasă și mai influentă, a trecut sub dominația ateismului militant și, în timpul următorilor șaptezeci de ani, a fost expusă persecuțiilor, fie directe și violente, ca în anii 1920, 1930 și, din nou, în anii 1960, fie indirecte și disimulate, ca acelea din perioada de după al Doilea Război Mondial. Instaurarea comunismului în Rusia i-a determinat pe foarte mulți ruși ortodocși să emigreze în

⁴ Alina Tudor-Pavelescu, „Studiu introductiv”, în Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României însemnări zilnice. Vol. I. 1945-1947*, ediție îngrijită de Alina Tudor-Pavelescu, București, 2004, p. vi.

⁵ Mitropolitul Kallistos Ware, Prefață la *Biserica Ortodoxă din Europa de Est în secolul XX*, coord. Christine Chaillot, traducere de Liliana Donose Samuelsson, Humanitas, București, 2011, p. 6-7.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

Occident, fapt care a contribuit, la rândul său, la un schimb profund constructiv între creștinii ortodocși și occidentali”⁷.

Înăsprirea măsurilor antireligioase avea loc cu regularitate în zilele de mare praznic, când „guvernul a luat cele mai severe măsuri ca să forțeze populația să nu sărbătorească Crăciunul”⁸ sau Învierea⁹, ceea ce a dus chiar în anul 1935 la o amplă demonstrație, care a avut loc în Leningrad, la 10 august, cu participarea a circa 30.000 de persoane ce au protestat împotriva închiderii a multor biserici, împotriva arestării și expulzării în masă a preoților ortodocși, catolici și protestanți și a familiilor lor, împotriva impozitelor apăsătoare puse asupra bisericilor rămase deschise¹⁰.

La finalul acestei inițiative, după un recensământ care a constatat eșecul cincinalului ateist (56,17% din cele 98.412.000 de persoane chestionate și-au afirmat credința în Dumnezeu), dar și pe fondul asasinării în decembrie 1934, a prim-secretarului al Comitetului regional din Leningrad al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, a fost declanșată o campanie masivă de represiune și teroare, care a afectat toate păturile sociale, mai cu seamă clerul și credincioșii.

Astfel, doar în anul 1937¹¹ au fost arestate 150.000 de persoane, în marea lor majoritate clerici și monahi, din care 80.000 au fost împușcate¹². Ierarhia a fost și ea vizată de represiuni, numărul episcopilor uciși sau decedați în închisoare depășind cifra de 250¹³.

În anul 1938 se înregistrează circa 105.000 de membri ai clerului care fuseseră împușcați. Potrivit cercetărilor efectuate după 1989, Anatoli Iakovlev, președinte al Comisiei prezidențiale pentru reabilitarea victimelor represiunii, arăta în noiembrie 1995 că în timpul regimului sovietic din U.R.S.S., 200.000 de membri ai clerului au fost uciși și o jumătate de milion au fost supuși represiunilor.

Situația Bisericii Ortodoxe Ruse către sfârșitul anilor 1930 a fost un paradox tragic: ia ființă Biserica din catacombe, care a refuzat să-l recunoască pe mitropolitul Serghie ca întâistător al Bisericii și, în consecință, a început să activeze în subteran, ceea ce, într-un fel,

⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸ Dimitrie I. Balaur, „Cronica externă: Rusia sovietică”, în *BOR*, an LII (1934), p. 227.

⁹ *Idem*, „Cronica externă: Rusia sovietică”, în *BOR*, an LIII (1935), p. 283; V.D., „Cronica externă: Rusia sovietică”, în *BOR*, an LV (1937), p. 255.

¹⁰ D. Balaur, „Cronica externă: Rusia sovietică”, în *BOR*, an LIII (1935), p. 519.

¹¹ Cu un an înainte o scurtă notă, intitulată „Statistică tristă”, consemna: „După datele statistice ale Comisariatului public de interne din Rusia, în timpul de 18 ani de cărmuire a Rusiei de bolșevici, au pierit în lagărele din Soloveț, Narâm și Turchestan, 42.800 fețe bisericești. În timpul de față pe întreg teritoriul Rusiei abia au mai rămas 1200 de clerici, din cari numai prea puțini au rămas la locurile lor de parohii”, cf. Dimitrie I. Balaur, „Cronica externă: Rusia sovietică”, în *BOR*, an LIV (1936), p. 364.

¹² Periodicele vremii abundă de știri care consemnează arestări și ucideri de clerici.

¹³ Andrea Ricardi, *Secolul Martiriului. Creștinii în veacul XX*, Ed. Enciclopedică, București, 2004, p.

a salvat Biserica oficială de la distrugere completă, întrucât autoritățile sovietice se temeau să nu forțeze, și prin alte represalii, nemiloasele restricții din întreaga Biserică Rusă, pentru a nu se ralia acestei facțiuni underground și, astfel, să piardă controlul asupra ei¹⁴.

Schimbările impuse de cel de-al Doilea Război Mondial au îmbunătățit situația Bisericii Ortodoxe Ruse.

Mai mult chiar, noul context geopolitic european de dinainte de încheierea războiului la 9 mai 1945, îl convinsese pe Stalin să-i dea o atribuție specială Bisericii Ortodoxe Rusești, care se evidențiasse în mobilizarea maselor în marele război de apărare a patriei, înțelegând că pentru aplicarea planului său panslavist avea nevoie de influența bisericească în lumea ortodoxă. Astfel, „Biserica Rusă trebuia să se regăsească pe scena Ortodoxiei, pentru care a inițiat un amplu proiect diplomatic eclesiastic la nivelul patriarhiilor apostolice orientale, dar și al autocefaliilor naționale. Iar cea mai importantă autocefalie ortodoxă era Biserica Ortodoxă Română”¹⁵.

Totuși această perioadă de destindere avea să se încheie în anul 1948, când este inaugurată o nouă direcție în relația dintre statul sovietic și Biserica Ortodoxă din Rusia, fiind intensificată propaganda antireligioasă.

Pe măsură ce situația Bisericii Ortodoxe din Rusia se schimba în funcție de contextul geopolitic și ideologic, relația de tip stalinist dintre Biserică și stat devine un model pentru țările care aveau să intre în sfera de influență a U.R.S.S.-ului, cu accente și priorități specifice regiunilor sau etniilor în care se implementa regimul comunist.

Informațiile privind viața bisericească din teritoriile ce alcătuiau Uniunea Sovietică sunt încă lacunare, fiind cel mai adesea asimilate sau prezentate la comun cu situația din Rusia. De aici și dificultatea de a discerne informațiile și imposibilitatea de a avansa într-o analiză inedită, rămânând tributari sintezelor din volumul *Biserica Ortodoxă din Europa de Est în secolul XX*, coordonat de Christine Chaillot.

Este extrem de interesant cum evoluția evenimentelor politice a reușit să influențeze situația Bisericilor Ortodoxe din Ucraina, Bielorusia, Republica Moldova, Estonia, Letonia, Lituania, Bulgaria, fosta Iugoslavie, Albania, unde se înregistrează persecuții și opreliști menite să reducă Biserica la o instituție lipsită de autoritate. Cu totul alta a fost situația Bisericilor Ortodoxe din țările majoritar catolice, unde au fost sprijinite ca elemente ce puteau

¹⁴ Wassilij Alexeev, „The Russian Orthodox Church 1927-1945. Repression and Revival”, în *Religion in Communist Lands* 7.1 (1979), p. 30.

¹⁵ George Enache, „Patriarhul Nicodim în anii instaurării «democrației populare» (1944-1948)”, în *Ziarul Lumina*, nr. 20 Februarie 2010, <http://ziarulumina.ro/patriarhul-nicodim-in-anii-instaurarii-democratiei-populare-1944-1948--33507.html>

contracarea imperialismul capitalist al cărui agent principal este papalitatea. În plus activitatea eclezială ortodoxă era percepută de regimul comunist ca mijloc de infiltrare și rusificare al respectivelor teritorii. Astfel a fost cazul Poloniei și Cehoslovaciei.

Se poate identifica în linii mari un tipar după care se desfășoară complicata relație dintre Biserică și autoritățile sovietice în faza „stalinistă”, un model care se impune în toate țările:

- a) după instaurarea regimului comunist se declară unilateral separarea dintre Biserică și stat;
- b) se suspendă drepturile și ajutoarele financiare din partea statului;
- c) se închid lăcașele de cult;
- d) se promovează o fiscalitate excesivă care va duce la falimentarea parohiilor rămase deschise;
- e) se închid și se desființează total sau parțial unitățile de învățământ teologic;
- f) se desființează Bisericile greco-catolice;
- g) este lichidat monahismul;
- h) se face o intensă supraveghere prin rețeaua de agenți ai serviciilor de securitate.

O oarecare relaxare a restricțiilor se va observa abia după eliminarea lui Nikita Hrușciiov din scena politică, când:

- a) se redeschid parohii;
- b) se reactivează unități de învățământ teologic, dar locurile sunt întotdeauna insuficiente pentru a asigura nevoile reale ale Bisericii;
- c) se aprobă apariția unui număr tot mai mare de publicații și de organe de presă ecleziale;
- d) se continuă urmărirea prin agenți infiltrați în unitățile de învățământ teologic și aparatul administrativ bisericesc;
- e) elementele „recalcitrante” și incompatibile cu doctrina „omului nou” sunt pe mai departe izolate și eliminate din sistem.

Biserica Ortodoxă Română a cunoscut și ea restricțiile și vitregiile impuse de regimul comunist, iar confruntarea cu „demonul roșu” s-a desfășurat de-a lungul a patru perioade, care pot fi delimitate în mod formal:

1. 1945-1947 – intervalul de implementare a structurilor comuniste în țara noastră;
2. 1948-1964 – consolidarea comunismului de factură stalinistă;
3. 1965-1974 – intervalul de relaxare internă;
4. 1974-1989 – „era” Ceaușescu, de natură neo-stalinistă.

Dezvoltarea unei mișcări proletare autohtone poate fi remarcată încă din perioada interbelică, fără să capete însă proporții însemnate. Crezul social și reînvierea idealurilor creștinismului timpuriu vor atrage în această fază mai mulți clerici, care vor deveni mai apoi simpatizanții comunismului și se vor regăsi în structurile de partid îndată după schimbarea direcției frontului și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Un pas important în subordonarea activităților ecleziale intereselor guvernului comunist condus de Dr. Petru Groza l-a reprezentat *Ministeriatul preotului Constantin Burducea (6 martie 1945 – 9 martie 1946)*.

Motivul pentru care comuniștii au optat pentru Constantin Burducea devine limpede dacă ținem cont de faptul că era șantajabil, știindu-se că îndreptase spre parohia sa fonduri în mod nejustificat¹⁶. În plus, trecutul său legionar îl făcea foarte vulnerabil și explică graba cu care a îmbrățișat noua ideologie și a dovedit zel în slujirea noii puteri. Ceea ce s-a dorit a fi un moment revoluționar, s-a dovedit un veritabil cal troian pentru Biserică, iar preotul Constantin Burducea a devenit unealta acestei politici distructive a autorităților comuniste.

Constantin Burducea a încercat pe cât posibil să facă o prioritate din eradicarea fascismului din sânul Bisericii – așa cum afirmase în discursul de la instalarea sa ca ministru al Cultelor –, dar, prin acțiunile ce au decurs din această orientare, se va ajunge la arestarea multor oameni nevinovați, trimiși în închisori și lagăre de muncă, deși nu aveau nicio legătură cu fascismul sau cu regimul politic trecut.

Prin includerea lui Constantin Burducea în guvern, autoritățile române, puternic infiltrate de forțele comuniste, au încercat să destabilizeze Biserica din interior, adoptând o politică religioasă bazată pe principiul divide et impera, cu scopul ultim de a subjugă cultele prin distrugerea independenței și influenței lor „reacționare”, de a seculariza societatea și

¹⁶ Abuzurile cele mai bătătoare la ochi sunt menționate de Dudu Velicu: „1. A dat bisericii lui din comuna Progresul, jud. Ilfov, suma de cinci milioane din fondul Ministerului Cultelor, sumă care trebuia împărțită mai multor biserici. 2. Și-a făcut o cruce pectorală de peste cinci sute mii lei din aceleași fonduri. 3. Servitorii de acasă îi plătește din bugetul ministerului”, Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României – Însemnări zilnice. Vol. I. 1945-1947*, ediție îngrijită de Alina Tudor-Pavelescu, București, 2004, p. 29.

instituțiile sale și prin susținerea unei divizări în aripi „reacționare” și „progresiste”, cea din urmă constituind un instrument util în vederea lărgirii bazei sociale a puterii comuniste¹⁷.

Patriarhul Nicodim Munteanu a încercat pe cât posibil să contracareze manevrele staliniste și să păstreze independența Bisericii față de stat, ba chiar căuta să impună o poziție privilegiată a Bisericii în măsura în care se putea obține un asemenea lucru din partea guvernului comunist. Dar presiunile exercitate de stat l-au convins curând că nu poate decât să opună o rezistență vremelnică, eforturi depuse până la moartea sa, survenită la 27 februarie 1948.

Încă dinaintea morții patriarhului Nicodim Munteanu, s-au conturat câteva variante în privința succesorului său, care ar fi trebuit să colaboreze mai strâns cu conducerea comunistă. La 24 mai 1948, „Marele Colegiu Electoral bisericesc a ales pe mitropolitul Justinian în scaunul vacant de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, fiind înscăunat la 6 iunie 1948”¹⁸. În ciuda numeroaselor reproșuri ce i s-au adus, o analiză mai atentă a evenimentelor și a reacțiilor patriarhului Justinian subliniază totuși că a dat dovadă de un pragmatism esențial pentru supraviețuirea ortodoxiei românești într-o formă instituționalizată și, folosindu-se de contextul politic dificil, a încercat să ofere o viață cât mai bună Bisericii Ortodoxe Române, scutind-o de persecuții majore și ridicând-o, în măsura în care s-a putut la acel moment, la standarde cât mai înalte din punct de vedere al vieții moral-duhovnicești.

În momentul în care Patriarhul Justinian a fost întronizat, evenimentul a fost perceput ca o mare realizare a puterii comuniste în ceea ce privește preluarea controlului asupra Bisericii Ortodoxe Române, la scurt timp fiind aprobată noua Lege a cultelor (Decretele 177 și 178), care au pus practic capăt libertății religioase din România.

Totuși, patriarhul Justinian se va dovedi un vizionar și a inițiat măsuri eficiente de întărire a vieții bisericești, între care amintim formarea clerului și a personalului monahal prin școli, seminarii și cursuri de specialitate, precum și susținerea unei independențe financiare a unităților ecleziale, dar mai ales reîncadrarea pe cât posibil a clericilor eliberați din temnițele comuniste.

¹⁷ George Enache, „Strategii de infiltrare și atragere la colaborare a cultelor religioase elaborate de autoritățile procomuniste din România în perioada 1945-1947, cu o privire specială asupra cazului Bisericii Ortodoxe Române”, în *Caietele CNSAS*, I/2008, p. 53.

¹⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Ed. IBMBOR, București, 1981, p. 463.

Privind în paralel situația Bisericilor Ortodoxe din statele comuniste din estul Europei se observă că nu se poate realiza un model unic care să reducă pausal raporturile dintre Bisericile respective și regimurile politice, fiecare stat prezentând sub o formă sau alta un astfel de conflict. După instaurarea democrației populare și constituirea unui bloc sovietic care strângea ca într-o menghină orice formă de rezistență spirituală, între stat și biserică se conturează o relație ce variază ca tip și conținut de la confruntare la dominație, de la control absolut la continua negociere a unui *status quo*. Particularitățile observabile în modul de structurare și funcționare a acestor relații se justifică prin contextul istoric, social și politic specific fiecărui caz în parte, dar și prin alegerile diferite de strategie politică operate de regimurile de tip sovietic prezente în fiecare dintre statele lagărului socialist.

În ce privește cazul Bisericii Ortodoxe Române, docilitatea ei tradițională a făcut din această instituție o unealtă în mâna autorităților comuniste, iar cu privire la lipsa unei tradiții de rezistență a Bisericii față de stat, este concludentă observația lui Daniel Barbu: „Bisericii românești nu i-a fost dat să traverseze modernitatea în opoziție cu Statul, ci s-a lăsat plămădită de acesta. Mai întâi, Statul liberal i-a dăruit autocefalia, unitatea prin patriarhie și dominația asupra celorlalte confesiuni. Mai târziu, Statul totalitar a scutit-o de concurența – periculoasă întrucât se desfășura chiar pe terenul meritelor naționale – a Bisericii Greco-Catolice și i-a garantat securitatea în schimbul unei retrageri parțiale din sfera publică”¹⁹.

Capitolul al II-lea: Viața și activitatea episcopului Pavel Șerpe

În acest context deosebit de dificil pentru Biserica Ortodoxă Română s-au distins o serie de părinți duhovnicești, dascăli de teologie, precum și ierarhi cu o ținută morală ireproșabilă, iar în cele ce urmează ne vom opri asupra vieții și activității arhierului Pavel Șerpe, o personalitate mai puțin cunoscută publicului larg, dar nu mai puțin interesantă.

Petru (Pavel) Șerpe s-a născut la 18 mai 1897 în satul Rădeni, comuna Păstrăveni, județul Neamț, din părinții Nicolae și Safta (născută Ciobanu), țărani, muncitori de pământ și crescători de vite, primind la Botez numele de Petru. A fost al zecelea copil din cei doisprezece frați și surori și s-a remarcat prin puterea sa de muncă, calitățile sale sufletești, seriozitate, buna, frumoasa și aleasa educație pe care a primit-o în familie. Absolvent al Seminarului Teologic „Veniamin Costache” din Iași și al Facultății de Teologie din Cernăuți

¹⁹ Daniel Barbu, *Șapte teme de politică românească*, Editura Antet, București, 1997, pp. 121-122.

în 1924, Petru Șerpe s-a căsătorit la Constanța în anul următor cu domnișoara Maria N. Vasilescu, fiică de învățător din comuna Herești, județul Ilfov.²⁰

La 14 septembrie 1925, de ziua Înălțării Sfintei Cruci, a fost hirotonit diacon de către episcopul Ilarie Teodorescu, pe seama Catedralei Episcopale din Constanța, iar la 11 noiembrie 1927 este hirotonit preot în Catedrala Patriarhală de către Patriarhul Miron Cristea pe seama acestei Catedrale.²¹

La 15 noiembrie 1927 este numit preot misionar pentru muncitorii domiciliați în cartierele C.A.M. „Belvedere” și C. F. R. „Grand”, unde după îndelungi strădanii a întemeiat parohia „Belvedere”, pe care a deservit-o ca preot paroh până la 31 august 1947.²²

Aici a desfășurat o intensă activitate culturală, socială și caritabilă, îngrijindu-se de dezvoltarea bibliotecii populare „A.G. Ioachimescu”, precum și de formarea spirituală și intelectuală a păstoriților săi pe care încerca să-i stimuleze prin șezători, festivități, conferințe, excursii, pelerinaje, reviste parohiale și împreună-cântare în corurile întemeiate de părintele Petru Șerpe. Cu susținerea preotesei, parohul s-a dedicat operei caritabile înzestrând cu cele necesare sute de copii și întemeind prima cantină socială din cuprinsul Patriarhiei.

La acestea s-a adăugat pastorația propriu-zisă sau misiunea religios-morală desfășurată cu multă râvnă vreme de două decenii, precum și construcția unui locaș de cult unic în țară prin frumusețea sa.

După moartea soției sale, preotul Petru Șerpe și-a dus în mod moral văduvia după cum mi-a mărturisit și un martor: „L-am cunoscut bine pe preotul Petru Șerpe. A fost profund marcat de trecerea la cele veșnice a soției sale. În toată perioada văduviei, a dat dovadă de o cuminenie rar întâlnită și de o moralitate exemplară, fiind pildă pentru toți văduvii din parohie. A condus parohia mai departe cu aceeași dragoste și râvnă, pe care a avut-o și până atunci.”²³

Având în vedere vasta sa experiență acumulată în bogata activitate pastorală desfășurată pe atâtea planuri în parohia Belvedere, precum și calitățile dovedite în funcțiile de consilier referent al Arhiepiscopiei Bucureștilor în cadrul sectorului cultural, respectiv administrativ, părintele Petru Șerpe a fost considerat de către patriarh drept un valoros viitor episcop.

²⁰ Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar Nr. 40/1947*, p. 3.

²¹ Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar Nr. 40/1947*, p. 3.

²² Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar Nr. 40/1947*, p. 3.

²³ Informație oferită de martori.

De aceea încă din aprilie 1946 numele său se regăsește în lista candidaților pentru funcția de episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor²⁴, bucurându-se de deplina susținere a patriarhului Nicodim Munteanu. În luna mai a anului 1946, se încearcă chiar plasarea părintelui Șerpe ca episcop-vicar la Galați²⁵. În acest sens patriarhul Nicodim demarează o campanie de promovare a protejatului său²⁶, pentru ca în septembrie 1946 să figureze pe lista candidaților pentru postul de la Galați²⁷, situație care s-a prelungit până în ianuarie 1947, dar fără succes²⁸.

Intenția patriarhului a fost parțial blocată de „reprezentanții” poporului, întrucât în iunie 1947, „în Camera Deputaților, a început o campanie împotriva preotului consilier al Mitropoliei Ungro-Vlahiei și omul Patriarhului, Șerpe. Obiectul campaniei îl constituie neregulile și ilegalitățile pe care acesta le face în calitatea oficială pe care-o ocupă. Mai urmează să fie atacați preoții consilieri, colegi ai celui de mai sus: Cosma, C. Coman, Dincescu, Maxim, etc. Materialul necesar îl procură deputaților unii din clericii care au suferit loviturile nedrepte ale consilierilor (preotul Banu, preotul Octavian Mureșeanu-Ghencea)”²⁹.

Totuși numirea ca vicar patriarhal survine în data de 29 iunie 1947, urmând să fie îndeplinite toate etapele necesare. Potrivit lui Dudu Velicu, miza numirii ar fi fost depunerea candidaturii pentru postul de titular al Episcopiei românilor din America³⁰.

Patriarhul Nicodim Munteanu, prin adresa Nr. 7553 din 1 iulie 1947, ruga Sf. Sinod să acorde rangul de arhieru preotului Petru Șerpe de la parohia „Belvedere” din București, numit episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Cererea a fost pusă pe ordinea de zi a ședinței Sf. Sinod din 2 iulie 1947³¹.

Cererea avea următorul cuprins: „Î.P.S. Patriarh Nicodim Munteanu în calitate de mitropolit al Ungro-Vlahiei, recomandă Sf. Sinod pe P.C. Preot Petru Șerpe, consilier referent administrativ, pe care l-a numit vicar și roagă să i se acorde rangul de arhieru cu titlul de Ploieșteanul”, cerere aprobată de Sfântul Sinod în ședința din 3 iulie 1947. Ulterior preotul Petru Șerpe a fost tuns în monahism la Mănăstirea Neamț la 22 iulie 1947, primind numele de

²⁴ Dudu Velicu, *op. cit.*, vol. I, p. 134.

²⁵ *Ibidem*, p. 144.

²⁶ *Ibidem*, p. 158.

²⁷ *Ibidem*, p. 180.

²⁸ *Ibidem*, p. 207.

²⁹ *Ibidem*, p. 247.

³⁰ *Ibidem*, p. 256.

³¹ Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar Nr. 40/1947*, p. 13.

Pavel. A avut ca nași de călugărie pe Arhimandritul Demostene Tebeica și pe Părintele Ilie Cleopa³².

Patriarhul Nicodim a delegat pentru ipopsifierea și hirotonia întru arhiereu a P. C. Preot Petru Șerpe, pe Mitropolitul Efrem Enăcescu și pe Arhierii Veniamin Pocitan-Sinaitul, vicar-patriarhal și Athanasie Dincă-Bârlădeanul, vicar-patriarhal și locotenent de episcop al Episcopiei Râmnicului.

Ipopsifierea a avut loc în ziua de sâmbătă 30 august 1947, după săvârșirea slujbei Vecerniei. A doua zi a fost hirotonit în cadrul Sfintei Liturghii întru arhiereu. De la jumătatea lunii septembrie 1947 se va muta în palatul patriarhal, preluând o serie din obligațiile patriarhului Nicodim, a cărui stare de sănătate devenise tot mai precară. În calitate de episcop-vicar va prezida întrunirile consilierilor și ale protopopilor, reprezentându-l astfel pe patriarh.

După moartea patriarhului Nicodim survenită la 27 februarie 1948, episcopului-vicar Pavel Șerpe îi sunt reînnoite toate delegațiile de către mitropolitul Justinian Marina, care asigura locotenența patriarhală, dar după două luni (la 13 mai 1948) este numit stareț la Mănăstirea Antim³³. Totuși, și această sarcină a fost una efemeră, căci după doar o săptămână, la 22 mai 1948 este înlocuit din această funcție³⁴.

În toamna anului 1948, episcopul-vicar Pavel Șerpe primea din încredințarea noului patriarh supravegherea mănăstirilor din Arhiepiscopia Bucureștilor în calitate de exarh³⁵.

Episcopul-vicar Pavel Șerpe a fost ales membru în Comisia pentru învățământul teologic și religios. A funcționat în cadrul aceste comisii până în ianuarie 1949³⁶.

În timpul cât a fost episcop-vicar a îndeplinit sarcinile date de Patriarhul Nicodim și anume: sfințiri de biserici, hirotonii, prezida conferințele protopopești din eparhie. A îndeplinit această funcție până la 31 decembrie 1948 când în urma desființării posturilor de arhierii-vicari de către regimul comunist, și-a încetat activitatea. În ianuarie 1949 este numit profesor și mai apoi director la Seminarul Monahal de la Mănăstirea Neamț, iar din anul următor i se încredințează și stăreția ctitoriei ștefaniene până la data de 9 octombrie 1951.³⁷

În ședința din 18 iunie 1952 Sfântul Sinod a hotărât scoaterea la pensie a arhiereului Pavel Șerpe începând cu data de 1 septembrie 1952 în condițiile hotărârii Consiliului de Miniștrii Nr. 187 din 17 februarie 1950. În vara anului 1952 Seminarul Monahal a fost

³² Informații oferite de martori.

³³ Dudu Velicu, *op. cit.*, vol. II, p. 62.

³⁴ *Ibidem*, p. 66.

³⁵ ASRI, fond „D”, dosar nr. 2488, vol. I, f. 159-160.

³⁶ Ședința Sf. Sinod din 19 noiembrie 1947, în *BOR*, an LXV (1947), Nr. 10-12, p. 424.

³⁷ Arhiva Mănăstirii Neamț, Dosarul Proceselor Verbale din anul 1951, Proces Verbal Nr. 24/ 9.10.1951, fila 40.

desființat, înființându-se un nou Seminar pentru pregătirea preoților de mir. Episcopul Pavel Șerpe și-a încetat funcția de director al seminarului la 31 august 1952, când a predat arhiva Seminarului Diaconului Profesor Ioan Ivan.³⁸

La începutul lunii septembrie 1952 arhiepiscopul Pavel Șerpe s-a adresat Patriarhului Justinian și mitropolitului Sebastian Rusan al Moldovei, rugându-i să-i aprobe cererea de stabilire la Mănăstirea Bistrița – jud. Neamț. Cererea i-a fost aprobată.³⁹

Episcopul Pavel Șerpe s-a mutat la 26 septembrie la Mănăstirea Bistrița, unde a stat până la începutul lunii noiembrie 1954 când a plecat la Mănăstirea Curtea de Argeș, „ultimul său loc de reclusiune stabilit de autorități”.

După ce a sosit la Mănăstirea Curtea de Argeș, arhiepiscopul Pavel a fost numit de către Patriarhul Justinian, stareț al mănăstirii. În această calitate dar și ca responsabil al cursurilor de îndrumare și formare pastoral-misionară (din 1957), episcopul a desfășurat o frumoasă și amplă activitate care nu s-a bucurat de aprecierea contemporanilor săi, așa cum reiese din documentele cuprinse în dosarul de urmărire al ierarhului.

La 30 aprilie 1959, arhiepiscopul Pavel Șerpe a demisionat din funcția de stareț al Mănăstirii Curtea de Argeș, din motive de boală.

După atâtea realizări și osteneli, episcopul Pavel Șerpe a trecut la cele veșnice la 18 mai 1978, la vârsta de 81 ani, chiar de ziua nașterii, „în modesta sa chilie de la Mănăstirea Curtea de Argeș”.⁴⁰

Capitolul al III-lea: Activitatea episcopului Pavel Șerpe în lumina dosarelor Securității

Suita de funcții pe care le-a ocupat episcopul Pavel Șerpe l-a expus de-a lungul timpului pe unei continue supravegheri din partea organelor de securitate ale regimului comunist, ceea ce a dus la constituirea unui dosar stufos în care au fost adunate note informative și denunțuri din partea agenților racolați din rândul cunoscuților săi.

Pentru noi este o șansă inedită de a-l vedea pe arhiepiscopul Pavel Șerpe și din prisma acestor note informative și rapoarte, care prin aspectele expuse reușesc să întregască portretul unui ierarh considerat incomod de orânduirea politică de atunci.

³⁸ Arhiva Sfântului Sinod, *Dosar Nr. 40/1947*, p. 15.

³⁹ Arhiva Administrației Patriarhale, *Dosar Nr. 9/1952*, p. 4.

⁴⁰ Diac. Prof. Emilian Vasilescu, „Arhiepiscopul Pavel Șerpe”, în *BOR*, an XCVI (1978), Nr. 7-8, p. 712.

Înainte de a trata materialul informativ propriu-zis trebuie precizat că natura lui trebuia să fie una compromițătoare, de aceea elementele negative sunt preponderente, vizând conturarea câtorva trăsături denigratoare, dar care, așa cum vom vedea, fie nu au avut temei, fie au exagerat extrem de mult un aspect, distorsionându-l și transformându-l într-o acuzație cât mai gravă care să determine aplicarea unui plan concret de măsuri împotriva episcopului Pavel Șerpe pentru a-l izola definitiv într-un spațiu în care influența sa ar fi fost redusă la zero.

Clasificând materialul informativ distingem trei volume ale dosarului individual (nr. 1180 – circa 530 de pagini) al episcopului Pavel Șerpe (nume de cod „Segiu Popescu”) întocmit de Serviciul III al Ministerului Afacerilor Interne, Direcția Regională Argeș prin intermediul a mai multor „birouri” în intervalul 1955-1967, făcându-se trimitere la documente strânse chiar și din timpul activității sale ca preot. La acestea se mai adaugă 2 volume realizate de Direcția de Informații Externe (dosar nr. 9962 – cca 200 de pagini). Cele peste 700 de pagini includ note informative, procesări ale datelor, observații și dispoziții ale cadrelor care participau, respectiv conduceau acțiunile de supraveghere.

Parcursul textelor reprezintă o provocare dificilă, dat fiind faptul că ele sunt redactate de personal nepregătit, cadre ale „Securității” ce prezintă carențe masive în cunoașterea limbii române, și de foarte multe ori propozițiile sau frazele sunt greu de înțeles din pricina formelor corupte ale cuvintelor și a numelor proprii, a dezacordurilor și a punctuației haotice. Distorsionarea informației survine și ca urmare a intervalului de timp mai scurt sau mai lung scurs între culegerea notei și consemnarea ei, de multe ori ofițerul de securitate redactând într-un mod aproximativ cele relatate. Pe lângă acestea se numără frecventele greșeli de culegere a textului la mașina de scris, sau scrisul deloc citeț în cazul unor note olografe.

Pentru a depăși toate aceste dificultăți am purces la un proces de editare a textelor, facilitând accesul la informația pe care o conțin. În acest sens am uniformizat numele proprii, care apar în forme diferite în cuprinsul documentelor. De asemenea am îndreptat tacit, pe cât posibil, erorile de scriere, dezacordurile și formele arhaice de exprimare.

În ceea ce privește folosirea documentelor am optat pentru apelul la paragrafe cât mai extinse pentru a evita fragmentarea informației și scoaterea din context a unor afirmații incomode tocmai pentru a surprinde cât mai corect tonul și rolul notelor oferite de agenți despre episcopul Pavel Șerpe. În acest sens am ales să nu evit nici aspectele care pot părea la prima vedere defăimătoare, punând personalitatea ierarhului într-o lumină negativă, dar în același timp am încercat să văd dincolo de aparențe și să confrunt documentele între ele.

Acolo unde este cazul, pe lângă notele informative propriu-zise au fost citate și notele ofițerilor responsabili, precum și măsurile solicitate pe documentele respective. Consider că citarea directă a cât mai mult material informativ va reflecta realist și nepărtinitor problemele a căror importanță sau gravitate ar fi putut fi diluate sau distorsionate prin simpla parafrază.

Prin urmare se poate spune că metoda de cercetare în acest studiu al dosarului individual este analiza de conținut și analiza comparativă a textelor cuprinse în cele aproximativ 700 de pagini care alcătuiesc materialul documentar al acestui capitol.

Informațiile disparate alcătuiesc un mozaic, uneori greu de urmărit, de aceea este nevoie de sistematizarea materialului și organizarea lui tematică pentru a putea surprinde acele momente din viața venerabilului ierarh care au atras atenția autorităților.

Notele-sinteză, cuprinse în cele trei volume de documente, descriu concis principalele motive pentru episcopul Pavel Șerpe era urmărit de organele de securitate. De aici reținem desfășurarea unei activități „dușmănoase” sub masca religioasă, ducând o muncă susținută de convertire și de fanatizare a tineretului prin îndoctrinarea lor cu misticism exagerat și o educație burgheză, prilej cu care este menționat episodul cu biblioteca pentru tineri din curtea mănăstirii.

Participarea la marile sărbători este considerată și ea o încercare de propagare a misticismului, dar și de obținere a unor sume mari de bani, care se adaugă altor venituri semnificative pe care le-a sustras, nefiind controlat de forurile superioare.

De departe, cea mai spinoasă problemă o reprezintă vizita de la Spitalul T.B.C. din Valea Iașului în data de 7 aprilie 1962, când a încercat să-i impresioneze bolnavi T.B.C. de atenția ce le-o acordă Biserica Ortodoxă.

Desigur, despre o urmărire informativă de către autorități a fostului vicar patriarhal putem vorbi chiar cu puțin timp înainte de alegerea sa în această poziție, fapt ușor explicabil dacă ținem cont de fricțiunile dintre patriarhul Nicodim Munteanu și guvernul Dr. Petru Groza.

Astfel, la scurt timp după alegerea sa ca arhiepiscop-vicar și în așteptarea Decretului regal de confirmare, preotul Petru Șerpe devine obiectul cercetării serviciilor de siguranță ale statului, menite să sintetizeze datele personale și eventualele informații compromițătoare, care ar fi putut servi ca puncte de presiune pentru viitorul episcop. Este foarte important pentru această cercetare conținutul primei fișe personale întocmită la 8 august 1947, care reprezintă un reper pentru modul în care activitatea sa a fost ulterior răstălmăcită și înfățișată tendențios. Conținutul acestei prime fișe este cât se poate de clar și în acord cu informațiile găsite în sursele utilizate pentru capitolul anterior. Cu toate acestea, îndată după moartea patriarhului

Nicodim apar primele fișe personale ale episcopului-vicar Pavel Șerpe, în care se semnalează ostilitatea sa față de regim, precum și lipsa de moralitate. De altfel, încă de la începutul anului 1948 se știa că „D. Veștemean[u], director general la Ministerul Cultelor se interesează de «păcatele» arhierelui Pavel Șerpe, căruia-i întocmește un dosar”⁴¹.

O astfel de fișă este realizată după hirotonie, în vara anului 1948⁴², unde găsim deja semnalate manifestările anticomuniste din timpul activității sale pastorale în parohia Belvedere, dar și în timpul activității de arhieru-vicar, când se opune anarhiei create în Arhiepiscopie pe fondul absenței patriarhului și a mișcării „sindicale a funcționarilor”. La fel, îndemnurile sale de a calma spiritele din Manufactură, incitate de evenimentele din timpul grevei de la Atelierele CFR Grivița din februarie 1933 sunt aici considerate „o propagandă anti-comunistă”. Aceste mențiuni vor reprezenta baza viitoarelor acuzații de acțiuni „dușmănoase împotriva regimului popular democrat” pe care le vom întâlni foarte frecvent în documentele următoare, cum ar fi fișa personală întocmită de Direcțiunea Securității Capitalei la 12 octombrie 1948⁴³.

Fișele vor fi completate de note informative, prilej cu care se vor ivi resentimentele stârnite de atitudinea sa tranșantă în conducerea Arhiepiscopiei (septembrie 1947-martie 1948), așa cum putem observa din informațiile livrate de sursa conspirativă „Viator”, care poate fi identificat cu Dudu Velicu, secretarul patriarhului Miron Cristea, existând o „similitudine evidentă între textul unora dintre notele zilnice redactate de Dudu Velicu și acela al unor note informative adresate organelor poliției politice, întocmite de către sursa conspirativă «Viator»”⁴⁴.

Accentul acestor note cade pe „lăcomia” ierarhului, însușire devenită un leitmotiv în urmărirea clericilor, considerați exploatare ai naivității credincioșilor de la care strâng, sub diverse pretexte, sume considerabile de bani, pe care „poporul” i-ar fi putut folosi pentru dezvoltarea „republicii democratice”.

Motivul pentru care se încearcă discreditarea episcopului Pavel Șerpe în a doua jumătate a anului 1948 îl reprezintă activitatea sa „subversivă” pe care o desfășura în calitate de exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Bucureștilor, așa cu ne-o indică „Sinteza evenimentelor importante în problema cultului ortodox în cursul lunii septembrie 1948”, realizată de Direcția Generală a Securității Poporului.

⁴¹ Dudu Velicu, *op. cit.*, vol. II, p. 8.

⁴² A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 18

⁴³ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 21-22

⁴⁴ Alina Tudor-Pavelescu, „Studiu introductiv”, în Dudu Velicu, *op. cit.*, vol. I, p. XII

Intenția de a proteja obștile monahale de posibile instigări venite din exterior, care ar fi putut compromite întreaga mănăstire a fost interpretată ca subminare a noului regim. Avertismentul adresat maicilor menit să le protejeze ajunge prea târziu, căci această notă informativă reprezintă dovada ca obștea fusese deja infiltrată, unele monahii colaborând cu organele de urmărire.

Legat de acest interval se vor crea mituri, în încercarea de a-l compromite și de a-l antagoniza cu patriarhul Justinian Marina, după cum se poate constata din nota informativă a agentului „Cantor” din 22 decembrie 1958. Din păcate acesta este doar începutul calomniilor formulate la adresa ierarhului cu scopul de a trezi suspiciuni în privința sa și de a-l expune represaliilor venite din partea forurilor bisericești, dar și a organelor de represiune ale statului.

Detașarea episcopului Pavel Șerpe la Mănăstirea Neamț în corpul profesoral al Seminarului monahal la începutul anului 1949, nu a însemnat încetarea urmăririi informative, ci din contră, deoarece se considera că fostul vicar patriarhal organizează un cuib de reacționari împreună cu arhieriei Atanasie Dincă, Eugen Laiu, Emilian Antal și restul clericilor însărcinați cu instruirea seminaștilor.

Autoritățile manifestă un interes deosebit față de activitatea „subversivă” a celor patru episcopi și mai ales a lui Pavel Șerpe, care devine și stareț al Mănăstirii Neamț la data de 22 octombrie 1950 când patriarhul Justinian Marina vizitează ansamblul monahal și dispune ca seminarul și mănăstirea să aibă aceeași conducere „spre a nu se mai ivi anumite divergențe și neînțelegeri ca până acum”⁴⁵, înlocuindu-l pe fostul stareț Melchisedec Dumitriu.

Interesul și grija organelor de supraveghere reiese foarte limpede din ordinul din 15 martie 1951 adresat Biroului Raional de Securitate Târgu Neamț, care solicita cât mai rapid evaluarea situației de la mănăstire. Urgența cu care trebuia colectat materialul informativ indică o presiune crescândă determinată de incertitudinea privind evoluția „cuibului de reacționari”.

Ajuns la Curtea de Argeș la finele anului 1954, episcopul Pavel Șerpe a trebuit în calitate de stareț să se îngrijească de întărirea obștii din această mănăstire-muzeu, care începând cu anul următor avea să servească drept domiciliu forțat episcopilor greco-catolici care au supraviețuit detenției de la Sighetul Marmației.

⁴⁵ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 249

Îndată după sosirea la Curtea de Argeș, a început procesul de restaurare a clădirilor⁴⁶ și a redeschis biserica ctitorită de Neagoe Basarab. Cea mai însemnată izbândă din acest compartiment al activității sale a fost readucerea raclii cu moaștele Sfintei Filofteia, reușind, cu sprijinul patriarhului Justinian Marina, să obțină aprobarea pentru readucerea cinstitelor moaște într-un cadru festiv la data de 14 octombrie 1955, prilej cu care s-a oficiat canonizarea oficială, hotărâtă de Sfântul Sinod încă din 1950.

Dar grija arhierelui Pavel Șerpe nu a fost îndreptată doar spre conservarea zidurilor și a monumentelor, ci și spre zidirea sufletească și înălțarea de altare curate în inimile tinerilor și copiilor din localitate organizând un program susținut de cateheze, activitate care a atras imediat atenția organelor de urmărire, fiind documentată prin verificarea corespondenței și numeroase note informative.

Un crâmpoi din aceste preocupări este surprins de scrisoarea adresată de către episcop părintelui Petroniu Tănase, marele duhovnic și venerabilul stareț al Schitului Prodromu, pe atunci viețuitor la Mănăstirea Slatina (jud. Suceava). Documentul a fost interceptat de către autoritățile comuniste și transcris în nota din 18 aprilie 1955. Scrisoarea ne arată că episcopul Pavel Șerpe a găsit la Mănăstirea Curtea de Argeș o obște slăbită și dezorganizată, lipsindu-i atașamentul față de rigoarea monahală cu care ierarhul era obișnuit de copil în Moldova. Răceala sau absenteismul pastoral al puținilor viețuitori, care trebuie văzut mai mult ca un spirit de autoconservare în fața supravegherii omniprezente a organelor de securitate, au contribuit din plin la îndepărtarea credincioșilor. De aceea îl și roagă pe părintele Petroniu să-i trimită câțiva frați, pentru a-i deprinde pe monahii de la Curtea de Argeș cu rânduielile din vetrele moldave.

Redeschiderea ctitoriei lui Neagoe Basarab și apelurile repetate către închinători au avut ca rezultat și venirea în număr mare a copiilor și a tinerilor la biserică și la catehezele organizate. Această grijă pentru viitoarele generații, despre care are convingerea că vor cunoaște dezghețul de după cea iarnă a încercării socialiste așternute peste poporul român, va rămâne una din coordonatele activității episcopului Pavel Șerpe de-a lungul prezenței sale la Curtea de Argeș.

Deși era silit de împrejurări să se ocupe mai mult de problemele administrative decât de lucrarea de zidire lăuntrică, totuși episcopul Pavel Șerpe nu a abandonat acest proiect delegând sarcina instruirii tinerilor către alți membri ai obștii, așa cum reiese din Raportul ce

⁴⁶ George Enache, „De veghe lângă racla Sfintei Filofteia: arhierul Pavel Șerpe”, în Ziarul Lumina, 12 decembrie 2009, <http://ziarullumina.ro/de-veghe-langa-racla-sfintei-filofteia-arhierul-pavel-erpe-36173.html> (20 ianuarie 2018)

propunea „terminarea” acțiunii individuale nr. 1180, prin anchetare și avertizarea episcopului pensionar Șerpe Pavel” din martie 1964.⁴⁷

Agenții și informatorii indică sistematic sume importante de bani obținute din „exploatarea” moaștelor, artificii fiscale la înregistrarea sumelor încasate, precum și comercializarea de lumânări reciclate. Sumele vehiculate variază de la câteva sute la câteva zeci de mii de lei, dar așa cum s-a putut constata și din nota lui „Alexe Anton”, prejudiciul concret se ridică în 1962 la 10.000 de lei.

Aceste lipsuri în gestiune au contribuit la conturarea unui portret deloc măgulitor al episcopului Pavel Șerpe, descris ca avid după bani, afacerist și autor al unor investiții nefericite. Ceea ce notele nu ne spun în mod direct, dar lasă să fie dedus, este faptul că vechiul ansamblu voievodal, dar și fostul palat regal, precum și restul dependențelor au necesitat un amplu proces de restaurare, iar eforturile pentru demararea acestor lucrări trebuiau susținute cu sume considerabile. În mod similar erau tratate și cheltuielile cu personalul, care nu era cuprins în schema aprobată de Patriarhie și Departamentul pentru culte.

Și aici intervin diversele artificii contabile, respectiv apelurile către închinători pentru a sprijini material acțiunile de restaurare ale ctitoriei lui Neagoe Basarab și a complexului.

La lucrările de restaurare întreprinse, episcopul Pavel Șerpe a adăugat amenajările din curtea complexului, așa cum a fost cazul bibliotecii, pentru care s-au cheltuit circa 5000 de lei. Totodată ierarhul a făcut o achiziție extrem de importantă, profitând de un moment în care parcul din fața complexului a fost scos la vânzare și l-a cumpărat pe seama mănăstirii.

Dacă ținem cont de natura acestor investiții devine limpede că episcopul Pavel Șerpe nu și-a împrumutat sumele respective și nici nu le-a folosit în scopuri personale, ci a făcut eforturi considerabile pentru a spori zestrea acestei mănăstiri, pentru a-i asigura independența financiară.

Absența acestei sume va deveni un fel de motiv recurent sau punct comun al calomniilor pe tema neregulilor financiare, țesându-se legende care mai de care mai elaborate privind originea banilor și destinația lor, precum și a consecințelor depistării respectivei fraude. Notele informative distorsionează situația, întrucât se dorea compromiterea ierarhului care lupta pentru independența financiară a complexului de la Curtea de Argeș. Motivul pentru care episcopul Pavel Șerpe pune accent pe acest aspect era acela că așa-zisele fonduri de la stat pentru reabilitarea monumentului istoric fie au lipsit cu desăvârșire, fie au fost extrem de puține, și astfel arhierul a trebuit să găsească tot felul de soluții pentru a putea

⁴⁷ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 342; vol. 2, f. 11

contracta proiectanți, pentru a achiziționa materialele de construcții necesare și pentru a-i plăti pe muncitorii, care nu erau cuprinși în schema de personal, iar achitarea acestor datorii invita la „artificii contabile” și „ilegalitate”, un mod de supraviețuire pe care unii angajați l-au îmbrățișat, în timp ce alții au refuzat să îl practice ori să fie asociați, protestând.

Un alt aspect deloc de neglijat era calitatea Mănăstirii Curtea de Argeș de obiectiv de protocol, fiind adesea vizitat de oficialitățile clericale și politice din România și de peste hotare, ceea ce presupunea eforturi suplimentare pentru aprovizionarea și organizarea respectivelor momente de „ospitalitate tradițională”. Costurile implicate de frecvențele vizite ale patriarhului și a celorlalți oaspeți, de cazarea și întreținerea cadrelor didactice timp de câteva săptămâni pe an, pe durata celor câtorva serii de cursuri de îndrumări pastoral-misionare, sunt omise în toate notele informative în care se aduce în vedere delapidarea fondurilor mănăstirii, respectiv înregistrarea unor sume mult mai mici decât cele reale.

În ciuda acestor presiuni administrative, episcopul Pavel Șerpe nu a uitat nicio clipă de dimensiunea spirituală a misiunii sale. Așa cum s-a putut vedea din scrisoarea adresată lui Petroniu Tănase în primăvara anului 1955, arhiepiscopul intenționa să reformeze obștea pe care o considera prea neimplicată în slujirea comunității. El însuși a fost un misionar care s-a dovedit foarte activ în pastorația sa și a încercat să impună un ritm firesc statutului fiecărei instituții în care a fost încadrat, fie parohie, fie sectorul cultural, fie administrația Arhiepiscopiei Bucureștilor, fie Mănăstirea Neamț și Seminarul Monahal Superior. Firescul exigențelor impuse de însăși structura respectivelor instituții nu a fost întotdeauna împărtășit, apărând nemulțumiri și conflicte, care au fost prezentate din prisma „agenților” și a informatorilor ca situații ilegale, nepermise, în care episcopul își depășea mandatul silindu-i la acțiuni „nefirești” sau nepotrivite. În această cheie trebuie lecturate notele informative.

Un punct de cotitură în viața obștii de la Curtea de Argeș, cu implicații asupra atribuțiilor și responsabilităților episcopului Pavel Șerpe l-a reprezentat Decretul 410 din 28 octombrie 1959. Desființarea Mănăstirii a presupus o profundă schimbare în structura complexului, monahii părăsind de bunăvoie sau forțat așezământul, fiind înlocuiți cu personal civil care trebuia să administreze biserica voievodală și palatul fostei stavropighii patriarhale, transformat acum în casă de odihnă în subordinea Casei de Pensii a Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Cu toate acestea, din dispoziția patriarhului Justinian Marina pe noile poziții figurau tot clerici sau „foști” călugări, care au trebuit să își părăsească mănăstirile, menținându-i sau reîncadrându-i pe monahii dispuși să accepte noul statut.

Printre provocările cu care s-a confruntat arhierul a fost statutul incert al instituției pe care o conducea: mănăstire-muzeu, o relicvă expusă în timpul vizitelor oficiale, care trebuia să reflecte o realitate, acum interzisă, dar în același timp să dea mărturie în fața vizitatorilor occidentali despre libertatea de conștiință și în materie de practicarea religiei fără nicio constrângere. La dimensiunea sa de destinație turistică de renume internațional și obiectiv de protocol se adăuga acum și funcția de casa de odihnă pentru angajații Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Rezistența cu care se confruntă ierarhul este pur și simplu demotivantă, iar obstinția cu care clericii se agață de Decretul 410/1959 demonstrează atât o profundă răcire a credinței, cât mai ales o teamă grozavă față de autoritățile comuniste. Totuși episcopul Pavel Șerpe nu se va lăsa descurajat, continuându-și eforturile de a reînnoi viața spirituală și de a crea un nucleu al viitoarei obști. În acest sens va încerca să atragă chiar în acest interval extrem de nefavorabil monahismului, oameni care ar fi dispuși să îmbrățișeze călugăria.

O altă fațetă a eforturilor depuse de episcopul Pavel Șerpe de a reface obștea de la Curtea de Argeș o reprezintă susținerea acordată unor călugări de vocație scoși din monahism în baza Decretului 410, dar pe care patriarhul Justinian Marina a încercat să-i ocrotească trimițându-i sub protecția fostului vicar.

Un exemplu în acest sens îl reprezintă părintele Petroniu Tănase, pe care episcopul Pavel Șerpe îl cunoscuse pe când acesta activa la București ca secretar al patriarhului Nicodim. Retras la Mănăstirea Slatina a întreținut o corespondență ocazională cu arhierul, așa cum s-a putut constata din scrisoarea redată mai sus, părintele Petroniu a fost scos din mănăstire cel mai probabil la începutul anului 1960 ca urmare a aplicării Decretului 410, fiind suspectat și de simpatii legionare. Cu toate acestea la finele anului 1961 figurează ca portar al complexului de la Curtea de Argeș, dar îndeplinește sarcini administrative⁴⁸.

Cazul părintelui Petroniu Tănase nu este singular, de o susținere similară bucurându-se și arhimandritul Teofil Niculescu, o personalitate duhovnicească de excepție, care și-a lăsat puternic amprenta în viața eclezială din Mitropolia Olteniei. Obligat să părăsească postul de ecleziarh de la Catedrala „Sf. Dumitru” din Craiova în urma aplicării Decretului 410 și a slujit vreme de câțiva ani la parohia Lupu, comuna Cergău, județul Alba⁴⁹. Primind numire din partea patriarhului Justinian în poziția de administrator al casei de odihnă vine la Curtea de Argeș la 4 noiembrie 1964.

⁴⁸ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 115

⁴⁹ Diac. Ioniță Apostolache „Personalități de seamă din istoria Mitropoliei Olteniei: Teofil S. Niculescu, primul director al Seminarului din Craiova”, <http://www.revistaortodoxa.ro/?p=429>

Și în acest caz se poate observa protecția pe care episcopul Pavel Șerpe o acorda foștilor monahi, dar mai presus de toate devine evidentă intenția sa de a realiza un nucleu de viață monahală alcătuit din călugări îmbunătățiți care înțelegeau și practicau exigențele „chipului îngeresc”.

Deși mănăstirea-muzeu trebuia să fie o oază de spiritualitate în pustiul restricțiilor care se abătuseră asupra Bisericii Ortodoxe din România, orice activitate duhovnicească era privită ca ilegală și presupunea îndeplinirea ei în clandestinitate, deoarece erau privite ca forme de corupere și amăgire a cetățenilor, așa cum erau considerate și serviciile particulare făcute la cererea credincioșilor.

Ceea ce agenții încearcă să minimalizeze și chiar să condamne este implicarea episcopului Pavel Șerpe în inițierea credincioșilor în comorile Ortodoxiei și îndrumarea lor cât mai aproape de idealurile vieții creștine. Dacă informatorii rău-intenționați neagă orice beneficiu al acestei activități, în schimb, notele culese în țară, de la simpli călători care schimbau impresii în tren, pe diverse rute, țin o aură miraculoasă în jurul arhierelui.

Din toamna anului 1957 episcopul Pavel Șerpe a preluat sarcina de prorector al Centrului de îndrumare preoțească de la Curtea de Argeș, asigurând buna desfășurare a cursurilor de îndrumare pastorală la care participau serii de câte 80-90 de preoți pe durata a patru săptămâni. Atribuțiile ierarhului depășeau aspectul administrativ vizând inițierea slujirii liturgice în prezența arhierelui, precum și abordarea unor teme de interes-pastoral misionar.

Din păcate contribuția episcopului Pavel Șerpe la formarea preoților participanți la aceste cursuri nu poate fi reconstituită decât din mesajele și cuvântările rostite cu ocazia acestor manifestări, consemnate în capitolul al doilea, sau din notele informative livrate de „agenții” infiltrați în personalul ce deservea centrul de îndrumare și așezămintele din complexul Mănăstirii Curtea de Argeș ori, ocazional, printre participanții la cursuri.

Aceeași ambianță ostilă se va menține pe parcursul întregii activități, fiecare gest fiind scos din context și interpretat negativ, după care era prezentat ca afront față de principiile democratice ale regimului, căutându-se antagonizarea sa cu organele de stat. Tactul misionar, prezența de spirit, preocupările pastorale sunt percepute și prezentate ca vulnerabilități, când ele erau semnele unui comportament normal, așteptat din partea oricărui păstor sufletesc. Și mai regretabil este faptul că acest aspect al activității episcopului Pavel Șerpe a fost răstălmăcit și exploatat de alți clerici, care s-au folosit de informațiile distorsionate în fapte reprobabile, urmărind ascensiunea în cariera lor, așa cum a fost cazul sursei „Cantor”.

S-ar părea că doar arhierul Pavel Șerpe dă importanță rolului formator pe care îl au cursurile de îndrumare pastoral-misionară, deturnate mai degrabă înspre îndoctrinarea clerului

cu elemente socialiste și deprinderea lor cu preocupări socio-economice și de comunicare, în detrimentul aspectelor teologice și liturgice, iar tenacitatea sa în promovarea unui conținut adecvat pentru aceste cursuri, ajunge să fie un obstacol pentru autorități, cum reiese și din informarea întocmită la 14 aprilie 1962 de către împuternicitul pentru culte I Bărbulescu, care solicită renunțarea la contribuțiile didactice ale arhiereului:

Propunem ca la aceste cursuri episcopul Pavel Șerpe să nu mai aibă atribuțiuni, mai ales că el a căutat să dea o atenție deosebită laturii bisericesti⁵⁰.

În ciuda acestei stări de dezolare, episcopul Pavel Șerpe își continuă activitatea la Centrul de Îndrumare, completând cunoștințele teoretice împărtășite de profesorii bucureșteni și sibieni cu experiența practică a concelebrării liturgice și a sfaturilor pe care le împărtășea cursanților. În timp s-a convins că totuși calitatea morală a unor preoți participanți lăsa de dorit, dar acest lucru nu l-a oprit de la a-și desfășura activitatea de îndrumare alături de cei care rezonau la provocările duhovnicești.

Malițiozitatea textelor abordate reflectă doar câteva crâmpie ale presiunii create în jurul episcopului Pavel Șerpe, care a încercat să își desfășoare misiunea pastorală prin îndrumarea clericilor într-un spirit profund atașat valorilor creștine, rămânând fidel învățaturii Bisericii și nu direcțiilor ideologice democratice, ce pot fi surprinse atât de ușor din rândurile acestor documente, redactate fie dezinformate, fie cu rea-intenție.

Un moment de cotitură în activitatea episcopului Pavel Șerpe, cu consecințe nefericite, îl reprezintă vizita misionară pe care ierarhul o conduce la sanatoriul din Valea Iașului, la 1 aprilie 1962.

Notele întocmite cu acest prilej subliniază rezerva preoților de a participa la această acțiune încercând să nu iasă în evidență prea mult. Se disting câțiva care „au obiectat și au refuzat să cânte”. De asemenea, este demn de reținut că episcopul era urmărit și pentru relații pe care le-ar fi întreținut cu „secta Oastea Domnului”. Alături de aceste rânduri găsim numeroase note dedicate momentului respectiv, care țes împreună o serie de acuzații menite să îl incrimineze cât mai mult pe episcop, relevând totodată detalii interesante.

Atribuirea unei intenții de a compromite regimul comunist prin împlinirea unei datorii creștinești de a-i cerceta pe cei suferinzi ilustrează foarte clar cât de mult și-au însușit clericii logica și mentalitatea timpului respectiv. Textele trădează nu doar prudența cetățeanului aflat

⁵⁰ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 153

sub presiunea societății, cât abandonarea valorilor creștine în numele unei relații confortabile cu statul. Aceste observații sunt necesare pentru a înțelege spiritul epocii în care episcopul Pavel Șerpe a stăruit în convingerile sale, încercând să modeleze conștiințele unei generații din ce în ce mai mult înclinată să lase armele credinței și să renunțe la „lupta cea bună”, lucru pe care îl și reproșează preoților care au refuzat să cânte și s-au delimitat îndepărtându-se de grupul de clerici ce cânta. Decalajul dintre mentalități poate fi observat și din trimiterile ironice la „vremea burgheziei” și denunțarea practicilor de dinainte de 1948, precum și din respingerea autorității părintești și sacerdotale a ierarhului.

Consecința vizitei la sanatoriul T.B.C. a fost pierderea temporară a oricărui sprijin de la București, episcopului Pavel Șerpe punându-i-se în vedere că Patriarhul Justinian s-a distanțat de acțiunile lui în ceea ce privește organizarea cursurilor și i-a limitat atribuțiile strict la gestiunea casei de odihnă a Patriarhiei, dar și acolo mai mult nominal. Gravitatea situației este sugerată inclusiv de o posibilă mutare a ierarhului pe care patriarhul o luase în calcul pentru a mai calma spiritele⁵¹. Deciziile venite de la București l-au afectat puternic pe ierarh și i-au alterat starea de sănătate.

Revenind la consecințele vizitei organizate de către episcopul Pavel Șerpe la sanatoriul din Valea Iașului, pe lângă distanțarea patriarhului Justinian și restrângerea responsabilităților, el a devenit obiectul unui foarte cuprinzător „plan de măsuri” întocmit de organele de urmărire ale „Serviciului III” la 10 august 1962 „în vederea organizării și desfășurării muncii informativ-operative în acțiunea informativă privind pe episcopul Șerpe Pavel”⁵². În baza acestui document la data de 17 august 1962 serviciul de supraveghere a demarat acțiunea individuală de urmărire a ierarhului.

De data aceasta, după ce rezumă trecutul politic al episcopului, documentul sistematizează o serie de culpe de care s-ar fi făcut vinovat (angajarea unor colaboratori dubioși, organizarea de slujbe pompoase pentru a strânge bani, organizare unei biblioteci pentru tineri, vizita la sanatoriu, afacerile cu lumânări) în *activitatea sa dușmănoasă* – un clișeu folosit de organele de supraveghere, pe care îl întâlnim de 16 ori doar aici – membrii Serviciului III alcătuiesc acest desfășurator amănunțit al urmăririi, cu etape bine delimitate, cu sarcini clare și obiective atent fixate, urmărind compromiterea episcopului prin audierea unui număr impresionant de martori, prin mobilizarea celor doi „agenți”, angajați ai Mănăstirii Curtea de Argeș, precum și prin demararea unor investigații care să ofere dovezi de necontestat ale acțiunilor ilegale și imorale ale episcopului. Pe scurt ne aflăm într-o fază de

⁵¹ A.C.N.S.A.S., fond informativ 005107, vol. 3, f. 111.

⁵² A.C.N.S.A.S., fond informativ 005107, vol. 3, f. 29-33

intensificare, accelerare și concentrare a resurselor operative pentru discreditarea definitivă a lui Pavel Șerpe.

Dezolarea, neîncrederea, suspiciunea și înghețarea relațiilor cu patriarhul Justinian Marina și-au pus atât de puternic amprenta pe viața episcopului Pavel Șerpe, încât s-a închis în sine și s-a predat unui soi de pesimism social, accentuându-i convingerea că generația sa nu va cunoaște liniștea și pacea, ceea ce era cu atât mai chinuitor când punea în balanță „regimul democrat” cu perioada interbelică.

Cert este că, de această dată – după 1962 –, ierarhul s-a izolat tot mai mult, renunțând să se mai pronunțe public pe teme politice, ceea ce l-a făcut inofensiv chiar și în ochii informatorilor. Într-adevăr, diabetul de care suferea episcopul a avut o evoluție agresivă încât probabil chiar nu l-a mai preocupat rezistența față de regimul comunist.

Bunăvoința arătată, discursul neutru, îndemnul la armonie și pace sunt tot atâtea semne ale unei blazări de care ierarhul s-a lăsat cuprins, limitându-și la strictul necesar contactele, convins că nu își mai poate împărtăși nimănui nemulțumirile sau obiecțiile față de regimul politic. În acest context prezența ierarhului devine tot mai ștearsă, el însuși contribuind prin rezerva sa, încât agenții organelor de supraveghere cu greu mai au ce raporta, după cum ne-o dovedește una din ultimele note oferite de „Alexe Anton” la 21 ianuarie 1964, cu puțin înaintea închiderii acțiunii de urmărire și clasarea materialelor (21.04.1964).

Rezistența morală a episcopului în fața presiunii crescânde va deveni minimă, dar nu inexistentă, acest lucru datorându-se faptului că în curând a reușit să-i identifice pe mulți dintre agenții securității, punând în gardă și autoritățile ecleziale superioare.

Următorul pas pentru clasarea dosarului a fost întocmirea la 31 martie 1964⁵³ a referatului care evidențiază lipsa de importanță a activității ierarhului.

Totuși nici această decizie nu a reprezentat încetarea definitivă a supravegherii, episcopul Pavel Șerpe fiind suspectat împreună cu menajera sa de spionaj. Propriu-zis este vorba de suspiciunea ce plana asupra arhierului din pricina numeroaselor contacte pe care le stabilise cu vizitatorii străini veniți în vizită la biserica domnească și complexul de la Curtea de Argeș. Cunoscător a mai multe limbi străine episcopul se întreținea facil cu oaspeții explicându-le istoricul și originea legendară a ctitoriei lui Neagoe Basarab sau prezentându-le sala „Manole”. Tot în calitate de gazdă i-a cunoscut pe câțiva oficiali ai Bisericilor Reformate și Evanghelice, cu poziții însemnate în Consiliul Ecumenic al Bisericilor și alte organisme ecleziale internaționale.

⁵³ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar nr. 005107, vol. 3, f. 356

Însăși prezența Karlei Winkler trezește suspiciuni din pricina legăturilor și corespondenței pe care o întreține cu cunoștințe din fosta Republică Federală Germană. Asistându-l pe episcopul Pavel de la prima agravare a diabetului în martie 1959, Karla s-a dovedit în decursul timpului un sprijin de nădejde, îngrijindu-l cu devotament pe ierarh. Fiind mai tot timpul în proximitatea episcopului a atras atenția agenților care oferă sporadic informații și despre ea.

Netemeinicia suspiciunii de spionaj s-a dovedit curând, astfel încât și notele informative pe marginea acestui subiect încetează a mai fi redactate.

Un ultim aspect care nu poate fi omis este frecvența cu care se presupune că arhiepiscopul a avut un rol important în susținerea și chiar conducerea mișcării religioase „Oastea Domnului” după anul 1948, când este scoasă în afara legii, membrii ei continuând să activeze în ilegalitate, asociați într-o așa-numită „Biserică a tăcerii”, care submina noua orânduire socială. De aceea, autoritățile comuniste au făcut tot posibilul pentru a-i identifica, supraveghindu-i, și pentru a le îngrădi manifestările.

Într-adevăr se pare că la complexul din Curtea de Argeș exista un mic nucleu al Oastei Domnului, dar cel mai notoriu membru nu era nicidecum episcopul Pavel Șerpe, ci ierodiaconul Gavril Stoica. Episcopul Pavel Șerpe va rămâne cu acest stigmat al asocierii cu „Oastea Domnului”, care îl va însoți în caracterizările ulterioare, împreună cu activitatea dușmănoasă împotriva regimului democrat popular, cu fanatizarea tineretului și extravaganțele burgheze. Totuși în ciuda cercetărilor pe această temă agenții nu au reușit să descopere ori să dovedească alte contacte concrete cu „ostași” sau acțiuni ale Oastei Domnului în care episcopul Pavel Șerpe să fie implicat direct, infirmând suspiciunile organelor de supraveghere.

Lecturând cele circa 700 de pagini ale dosarelor ce îl au ca „obiectiv” pe „Sergiu Popescu” se poate spune că acestea sunt aspectele cele mai importante ale activității episcopului Pavel Șerpe din prisma notelor furnizate de către agenți și informatori, respectiv a rapoartelor și sintezelor realizate de către ofițerii de securitate.

O dată parcurse aceste texte se impun câteva observații generale. Întâi de toate impresionează acribia cu care „sunt date în studiu” și sunt urmărite persoanele de interes, mobilizarea resursei umane pentru extragerea informației fiind covârșitoare. Totuși, calitatea și natura informației propriu-zise este viciată de atitudinea părtinitoare a surselor care interpretează sau prezintă tendențios faptele și cuvintele arhiepiscopului, încercând să-l antagonizeze cu principiile regimului democrat popular. În acest sens notele încearcă să evidențieze conflictul din perspectivă ideologică, politică și morală, discreditându-l pe

episcopul Pavel Șerpe, și în același timp să estompeze latura umană a acțiunilor sale în situațiile și reacțiile prezentate. Despre ce se ascunde în spatele acestei dezumanizări omniprezente în tot ceea ce înseamnă material informativ Smaranda Vultur afirma:

„Dacă citești dosarele de urmărire informativă individuale sau de problemă și parcurgi notele informatorilor sau rapoartele ofițerilor, dincolo de această lume născută din puterea limbajului ideologic de a redefini realitatea și a interveni în ea, iese la suprafață lumea trăită, lumea așa cum trebuie să fi fost ea, cu amănuntul de viață cotidiană care transpare dincolo de formulele stereotipe și incriminatoare, cu viețile care trec, se distrug sau se distorsionează, cu sentimentele și iluziile care se nasc sau dispar, cu o tipologie umană care nu se suprapune exact peste cea definibilă prin «surse» (informatori, colaboratori), «obiective» (persoana urmărită) și ofițeri de diferite grade, care îndeplinesc diverse misiuni”⁵⁴.

Conținutul dosarelor care îl privesc pe arhiepiscopul Pavel Șerpe reflectă un duh al unei epoci tensionate, în care entuziasmul pastoral al unor membri ai Bisericii se împletește cu teama justificată de a nu fi urmărit și sancționat pentru profundul lor atașament față de valorile creștine. Notele informative ne aduc în atenție mai degrabă suspiciuni decât fapte, izvorâte dintr-o bănuială și o dorință obsesivă de a deține controlul asupra celor mai intime aspecte ale vieții omului, control obținut prin direcționarea agenturii pentru a sonda opiniile pe teme politice, economice, spirituale și culturale.

În acest iureș de informații suntem martorii unei incredibile transformări pe care o realizează opresiunea și tirania socialistă, deturnând destinele de la vocația lor. Evoluția îi caracterizează pe toți participanții la aceste „jocuri operative”: în decursul celor două decenii acoperite de materialul documentar agenției își schimbă atitudinea, unii descoperind în arhiepiscopul Pavel Șerpe o persoană rafinată cu intenții onorabile, motiv pentru care se rezumă la furnizarea de informații neutre, fără importanță în acțiunea de urmărire individuală. La rândul său, ierarhul evoluează de la optimismul voluntar al celui ce este stăpânit de nădejdea în Dumnezeu la circumspecția celui ce a fost trădat de cei mai apropiați colaboratori, exteriorizându-și arareori stările reale. Înșiși ofițerii de securitate care clasează dosarul pe motiv că materialul colectat este de importanță minoră, ajung să trieze facil între calomniile

⁵⁴ Smaranda Vultur, „«Anturajul», o obsesie a Securității”, în *Revista 22*, an. XV, nr. 929 (24 decembrie 2007 - 07 ianuarie 2008), <https://revista22.ro/4224/.html> (28 aprilie 2018).

gratuite ale unor informatori – sancționate și ridiculizate adesea pe manșeta notelor – și realitatea mult mai nuanțată a activității dezinteresate întreprinse de episcopul Pavel Șerpe.

Toate aceste crâmpie întregesc imaginea omului, privit de astă dată nu din prisma surselor pozitive sau elogiatoare, ci din punctul de vedere al documentelor menite să-l discrediteze și să-l compromită, curmându-i activitatea „dușmănoasă” împotriva regimului comunist; dar chiar și așa notele informative nu fac decât să confirme dragostea pentru Dumnezeu și pentru biserică a unuia dintre cei puțini cunoscuți ierarhi români ai secolului XX.

Această investigație are scopul de a contribui în mod real la cunoașterea mai îndeaproape a vieții și activității arhierelui Pavel Șerpe, care a fost un vizionar și de multe ori un pionier al acțiunilor sociale organizate prin intermediul Bisericii, iar prin simțul său practic a avut un potențial deosebit de a consolida unitățile bisericești și de a le reda strălucirea pierdută în timpul anilor grei de guvernare comunistă. Îmi doresc ca această cercetare să valideze și prin mijloace academice folosite valoarea și statura unui ierarh trecut cu vederea pe nedrept, evidențiind cât mai fidel lucrarea și caracterul său.

Cuvinte-cheie: Biserica Ortodoxă din Europa, Biserica Ortodoxă Română, comunism, dosarele Securității, Pavel Șerpe

CUPRINS

SUMAR.....	i
CUPRINS	1
MOTIVAȚIE.....	5
INTRODUCERE.....	7
OBIECTIVUL LUCRĂRII.....	7
METODE DE CERCETARE.....	8
STADIUL CERCETĂRII	9
STRUCTURAREA LUCRĂRII	10
CAPITOLUL I: BISERICA ORTODOXĂ DIN EUROPA ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST	14
I.1. UN CONFLICT IDEOLOGIC	14
I.2. BISERICA ORTODOXĂ DIN RUSIA DUPĂ REVOLUȚIA BOLȘEVICĂ. MARTIRAJ ȘI SUPRAVIEȚUIRE	15
I.3. BISERICA ORTODOXĂ DIN ȚĂRILE UNIUNII SOVIETICE	31
I.3.A. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN UCRAINA.....	31
I.3.B. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN BIELORUSIA	35
I.3.C. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN REPUBLICA MOLDOVA ...	38
I.3.D. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN GEORGIA	41
I.3.E. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN ȚĂRILE BALTICE	44
I.4. BISERICA ORTODOXĂ DIN ȚĂRILE AFLATE ÎN SFERA DE INFLUENȚĂ A UNIUNII SOVIETICE.....	53
I.4.A. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN BULGARIA	53
I.4.B. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN FOSTA IUGOSLAVIE	58

I.4.C. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN ALBANIA	62
I.5. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN ȚĂRI MAJORITAR CATOLICE.	65
I.5.A. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN POLONIA	65
I.5.B. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN CEHOSLOVACIA	68
I.6. BISERICA ORTODOXĂ ȘI COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA PÂNĂ LA MOARTEA Patriarhului Justinian	72
I.6.1. MINISTERIATUL PREOTULUI CONSTANTIN BURDUCEA (6 MARTIE 1945 – 9 MARTIE 1946)	75
I.6.2. PATRIARHUL NICODIM MUNTEANU ȘI REZISTENȚA SA	82
I.6.2.A. SINODUL DIN IULIE 1945	83
I.6.2.B. APROPIEREA DE ROMA, ÎN VEDEREA REALIZĂRII UNUI FRONT COMUN ANTICOMUNIST – IANUARIE 1946	87
I.6.2.C. VIZITA LA MOSCOVA DIN 23 OCTOMBRIE–6 NOIEMBRIE 1946	89
I.6.2.D. ADOPTAREA LEGILOR 166 ȘI 167 DIN MAI 1947	93
I.6.3. ALEGERILE ECLEZIASTICE DIN NOIEMBRIE 1947	98
I.6.4. PATRIARHUL JUSTINIAN MARINA	99
I.6.5. LEGEA CULTELOR	101
I.6.6. „REÎNTREGIREA” BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN 1948	105
I.6.7. MONAHISMUL ROMÂNESC ȘI REGIMUL COMUNIST	113
I.6.8. ACALMIA DE DUPĂ 1962	126
CAPITOLUL AL II-LEA: VIAȚA ȘI ACTIVITATEA EPISCOPULUI PAVEL ȘERPE ..	130
II.1. NAȘTEREA, COPILĂRIA ȘI ARBORELE GENEALOGIC	130
II.1.1. STUDIILE ȘI FUNCȚIILE ÎNDEPLINITE ÎN TIMPUL ACESTORA	133
II.2. PETRU ȘERPE – PREOTUL PAROH	135
II.2.1. CĂSĂTORIA ȘI INTRAREA ÎN CLER. DIACONATUL	135
II.2.2. PREOȚIA	136
II.2.3. ACTIVITATEA CULTURALĂ	137
II.2.3.1. BIBLIOTECA POPULARĂ „A. G. IOACHIMESCU”	137

II.2.3.2. ȘEZĂTORI, FESTIVITĂȚI ȘI CONFERINȚE	139
II.2.3.3. EXCURSII ȘI PELERINAJE.....	140
II.2.3.4. CORURILE	142
II.2.3.5. REVISTA PAROHIALĂ „MUNCĂ ȘI CREDINȚĂ”	143
II.2.3.6. FILMUL CULTURAL „IMNUL MUNCII”	147
II.2.3.7. CINEMATOGRAFUL CULTURAL C.A.M. „BELVEDERE”	148
II.2.4. ACTIVITATEA RELIGIOS-MORALĂ.....	148
II.2.4.1. CAPELA „SF. ECATERINA”	148
II.2.4.2. SOCIETATEA CREȘTINĂ ORTODOXĂ „SF. ECATERINA”	149
II.2.4.3. EDUCAȚIA RELIGIOS-MORALĂ A COPIILOR ȘI TINERETULUI.....	152
II.2.4.4. GRĂDINIȚA DE COPII „SF. NICOLAE”	154
II.2.4.5. OPERA CARITABILĂ.....	156
II.2.4.6. BISERICA PAROHIALĂ	158
II.2.4.6.1. ARHITECTURA ȘI PICTURA BISERICII	163
II.2.4.7. ȘCOALA DUMINICALĂ DE CATEHIZARE	165
II.2.5. ALTE FUNCȚII ÎNDEPLINITE ÎNTRE ANII 1927-1947	165
II.2.6. MOARTEA SOȚIEI – VĂDUVIA	166
II.3. RIDICAREA LA RANG DE ARHIEREU	174
II.3.1. ALEGEREA	174
II.3.1.1. TUNDEREA ÎN MONAHISM	176
II.3.1.2. IPOPSIFIAREA ȘI HIROTONIA	178
II.3.2. ACTIVITATEA ÎN CALITATE DE EPISCOP-VICAR AL ARHIEPISCOPIEI BUCUREȘTILOR.....	179
II.4. ACTIVITATEA DE LA MÂNĂSTIREA NEAMȚ	181
II.4.1. ACTIVITATEA ÎN CALITATE DE STAREȚ AL MÂNĂȘTIRII	181
II.4.2. PROFESOR ȘI DIRECTOR AL SEMINARULUI MONAHAL	185
II.5. ACTIVITATEA DE LA MÂNĂȘTIREA CURTEA DE ARGES	195
II.5.1. STAREȚ AL MÂNĂȘTIRII	195

II.5.2. ACTIVITATEA ÎN CALITATE DE PRORECTOR AL CENTRULUI DE ÎNDRUMARE PASTORALĂ, CURTEA DE ARGHEȘ.....	204
II.5.3. ACTIVITATEA ÎN CALITATE DE ADMINISTRATOR AL CASEI DE ODIHNĂ A CLERULUI DIN B.O.R., CURTEA DE ARGHEȘ.....	206
II.5.4. MOARTEA ȘI ÎNMORMÂNTAREA.....	213
II.6. MĂRTURII	213
CAPITOLUL AL III-LEA: ACTIVITATEA EPISCOPULUI PAVEL ȘERPE ÎN LUMINA DOSARELOR SECURITĂȚII	217
III.1. SCURTĂ PRECIZARE METODOLOGICĂ	217
III.2. SUPRAVEGHEREA EPISCOPULUI PAVEL ȘERPE PÂNĂ LA TRANSFERUL LA CURTEA DE ARGHEȘ	222
III.2.1. ACTIVITATEA LA NEAMȚ.....	229
III.3. SUPRAVEGHEREA EPISCOPULUI PAVEL ȘERPE LA CURTEA DE ARGHEȘ.....	235
III.3.1. BIBLIOTECA CREȘTINĂ DE LA CURTEA DE ARGHEȘ ȘI PROBLEMA DATORIILOR ACUMULATE	238
III.3.2. SUSȚINEREA VIEȚII MONAHALE PÂNĂ LA DECRETUL 410 DIN 28 OCTOMBRIE 1959	247
III.3.3. SUSȚINEREA VIEȚII MONAHALE DUPĂ DECRETUL 410 DIN 28 OCTOMBRIE 1959	251
III.3.4. ACTIVITATEA ÎN CENTRUL DE ÎNDRUMARE PREOȚEASCĂ	261
III.3.5. VIZITA LA SANATORIUL T.B.C. ȘI CONSECINȚELE EI.....	269
III.3.6. SUSPECT DE SPIONAJ	298
III.3.7. EPISCOPUL PAVEL ȘERPE ȘI „OASTEA DOMNULUI”	301
III.4. OBSERVAȚII.....	306
CONCLUZII	309
Bibliografie.....	314
Anexe	323